

השעון המוזיקלי הווינאי, מתוך הסוויטה "הארי אנוש"

מאת זולטאן קודאי (1882 – 1967)

עודדה הררי

על המלחין

המלחין זולטאן קודאי נולד בהונגריה למשפחת מוזיקאים חובבים. בילדותו למד לנגן בכינור, ויולה, צ'לו, ופסנתר, ניגן מוזיקה קאמרית עם ההורים ובבית הספר, ושר במקהלת הכנסייה. בגיל 18 נסע מעירו קצ'קמט ללמוד באוניברסיטה בבודפשט שפות ובלשנות, והוסיף לכך לימודי הלחנה באקדמיה למוזיקה.

ז. קודאי היה מלחין, מחנך למוזיקה, חוקר פולקלור מוזיקלי, בלשן ופילוסוף. בשנת 1905 יצא למסע לחקירת השיר העממי בכפרים הנידחים של הונגריה והארצות שסביבה. יחד עם המלחין בלה ברטוק, עמית בחקר המוזיקה העממית, הוציא לאור קבצי שירים שגילו ושכתבו במסעות המחקר שלהם. בשנים הבאות יצא קודאי לפריז, למד הלחנה אצל המלחין הידוע וידור, ספג את האווירה המוזיקלית והתרבותית הפריזאית והתרשם מן הכיוונים החדשים במוזיקה של דביסי ובני זמנו האימפרסיוניסטיים. משחזר לבודפשט התמנה קודאי לפרופסור באקדמיה, והמשיך במסעות חקר ואיסוף מוזיקה עממית.

בצד המחקר עסק בהלחנה שהושפעה מן המוזיקה העממית, הן תוך שזירת מוטיבים ולחנים שאסף וחקר והן דרך ההלחנה המקורית ברוח המקורות העממיים.

קודאי חיבר יצירות למוזיקה קאמרית להרכבים מגוונים, מוזיקה למקהלה – ובה יצירתו המפורסמת "פסלמוס הונגריקוס", ויצירות תזמורתיות שונות. את הסוויטה "הארי אנוש", ובה הפרק "השעון המוזיקלי הווינאי", חיבר קודאי על בסיס האינטרלודים התזמורתיים של האופרה הנושאת את אותו שם. פרסום רב קנה לו בזכות גישתו הייחודית לחינוך מוזיקלי. בעירו קצ'קמט הוקם מכון להפצת תפיסותיו ורעיונותיו בתחום זה, שיושמו על-ידי ממשיכי דרכו. מחנכים ומורים למוזיקה מכל רחבי העולם השתלמו בלימודי המכון, ובשכם לארץ מוצאם הפיצו את עיקרי הגישה תוך התייחסות לתרבות המוזיקלית המקומית. משנתו של קודאי מתמקדת בשירה כמנוע לכל עשייה חינוכית מוזיקלית, וכמפתח להוראת הסולפג', תורת המוזיקה וההאזנה למוזיקה קלאסית. לתפיסתו החינוך המוזיקלי ראשיתו בשירה מגיל ינקות, עם דגש מובהק על פרקטיקה של שירה במקהלה, והמשכו עד זקנה ושיבה. קודאי נבחר לנשיאות המועצה הבינלאומית למוזיקה עממית, לנשיאות האגודה הבינלאומית לחינוך מוזיקלי, ולנשיאות המועצה ההונגרית לאמנויות.

על היצירה

האופרה **הארי יאנוש** נכתבה בשנת 1926, והיא נחשבת ליצירתו הידועה ביותר. גיבור האופרה הארי יאנוש הוא התגלמות המספר העממי, מעין משורר העומד מול הקהל המקומי שלו ומערב בסיפוריו מציאות ודמיון ללא הפרד. הוא ממציא הרפתקאות מתקופת שירותו בצבא כדי להאדיר את כבודו וגבורתו בעיני שומעיו. לדבריו, הוא עמד לבדו, ללא כל עזרה, מול צבאו של נפוליון, וגם גבר עליו! מששב לוינה בחגיגת ניצחון הוא התרשם עמוקות מן השעון המוזיקלי בחצר הקיסר: בכל פעם בשעה 12 מגיחים מן השעון חיילי צעצוע וצועדים לקצב הפעמונים המשמיעים שיר לכת. אבל הגעגועים לכפרו ולאהובתו גוברים עליו והוא חוזר לביתו.

מיד לאחר כתיבת האופרה עיבד קודאי סויטה בת ששה פרקים מן האינטרלודים התזמורתיים של האופרה, והפרק המפורסם שבהם הוא "השעון המוזיקלי של וינה". בחלק מפרקי הסויטה בולט הניצול של החומר העממי שאסף במסעות החקר שלו כגון מקצבים ומהלכים הרמוניים אופייניים; באחרים נשען קודאי על טכניקות מערביות מסורתיות. שני המשאבים האלה זוכים ביצירותיו לשילוב ולמיזוג.

את הבסיס למלודיה הראשית בפרק השעון המוזיקלי שמע והקליט קודאי מרועה כפרי שניגן בחצוצרה. קודאי עיבד את המלודיה החד קולית במקצב עממי ואף רציטיטיבי במקצת למלודיה במשקל מרובע ולתזמורת סמפונית.

ההרכב של התזמורת בפרק השעון מצטיין בגוונים מיוחדים: נוסף על כלי הנשיפה מעץ, קרנות וחצוצרות, בולט הרכב מיוחד של כלי נקישא: פעמונים קרילון, טם-טם, תוף סנר, טמבור פיקולו, משולש, צ'לסטה, ארבעה פעמונים גדולים, כסילופון ופסנתר. כלי הקשת בולטים בהעדרם.

מבנה הפרק

רונדו: חלק חוזר לסירוגין עם שלושה קטעי ביניים. לפרק פתיחה וקודה קצרות:

פתיחה. **א. ב. א. ג. א. ד. א.** קודה.

תכונות בולטות של הנושא החוזר א:

מבנה סימטרי: שתי פסוקיות כמעט זהות (למעט צליל הסיום - פותח וסוגר) מלודיה: שתי תבניות תרועתיות, ואחריהן מלודיה קצבית ומפותלת מרקם דו-קולי – מלודיה מול קו בס אוסטינטו קצב מארש: מפעם מתאים לצעידה, צלילי פעמה בבס תיזמור: ססגוני.

תחנות בולטות במהלך הפרק

פתיחה: 4 פעמונים גדולים, פעמון לכל צליל, מגננים ארבע תיבות של אוסטינטו.

א. התזמורת (כמעט) כולה בפורטיסימו מציגה את הנושא הראשי החוזר.

ב. מלודיה חדשה, בתבנית מקצב חוזרת, קפצנית ועליזה.

ג. חיתוכים תכופים בין פיאנו ופורטה כדו-שיח בין חצוצרה לפיקולו.

ד. האוסטינטו נפסק

ה. הנושא החוזר בפיאנו, בתיזמור מעודן – הצ'לסטה מצטרפת לאוסטינטו של הפעמונים.

ו. המלודיה השקטה בקרנות היא ווריאנט של התרועות מן הנושא החוזר, בהזזה למינור. כל התזמורת בפורטיסימו עונה להן בהזזה טונלית נוספת.

ז. הנושא הראשי חוזר בפיאניסימו בכלי הנשיפה מעץ בלבד, עם האוסטינטו בפעמונים ובצ'לסטה.

ח. מלודיה חדשה בתבנית מקצב מורכבת, בפורטיסימו באבובים וחצוצרות. ממשיכה בפיאניסימו בחלילים ומובילה בקרשנדו להופעה האחרונה של הנושא החוזר.

ט. הנושא הראשי חוזר בתזמור מלא ועשיר עם הפעמונים באוסטינטו, בפורטה ואח"כ בפורטיסימו, י. קודה משתלשלת מסוף הנושא בחגיגות, תוך הגברה והעצמה עד למקסימום.

הצעות לפעילויות

א. האזנה ל-4 תיבות הפתיחה להכרה וזיהוי גוון הפעמונים, מקצב הפעמות, וצלילי האוסטינטו

האזנות ל"נושא הראשי החוזר" כדי לזהות את :

1. החזרה של תבנית הפתיחה בתור אוסטינטו

2. החצוצרות והאופי התרועתי

3. המפעם והאופי המארשי.

ב. האזנה לכל הפרק תוך הצטרפות למקצב האוסטינטו בכל חזרה של הנושא

ג. פענוח הצלילים והמרווחים של תבנית האוסטינטו, רישומם בלוח, והמחשתם במחווה תנועתית תוך האזנה.

ד. נגינת התבנית בצלילונים

ה. המחשת המרקם הדו-קולי ע"י האזנה בשתי קבוצות:

קב' 1. הצטרפות בתנועה למלודיה כנגני חצוצרות

קב' 2. המחשה בתנועה / מחווה של צלילי האוסטינטו, בו-בזמן.

ו. הצטרפות במחיאות למקצב של המלודיה כדי לפענח אותו - בעזרת שפת המקצב, ורישום המקצב בלוח (לפחות שתי התיבות הראשונות).

האזנה לכל הפרק תוך זיהוי הנושא החוזר על-ידי מחיאת המקצב שלו.

ז'. שירה של הנושא הראשי שמנעדו – אוקטבה- נוח לביצוע

ח'. מעקב אחר צלילי המלודיה (סולפג') שמראה המורה על טבלטורה שכתובה בלוח.
שירה של המלודיה עם שמות הצלילים, ע"פ הצבעה על הטבלטורה, בידי המורה ו/או בידי תלמידים.

ט'. דיון מסכם על מבנה המלודיה:

. מרווחים גדולים בתרועות

. מרווחים קטנים בחלק השני (גם בפותח וגם בסוגר)

. מבנה פנימי של 2 פסוקיות קצרות ואחריהן אחת ארוכה יותר (גם בפותח וגם בסוגר).

. שירת הנושא החוזר על בסיס האוסטינטו המבוצע ע"י המורה, וחילוף תפקידים

. שירה בשתי קבוצות בשני קולות – מלודיה ואוסטינטו.

י'. דליית מידע מן האינטרנט על מקורות היצירה כדי לסכם על מאפייניה התכניתיים של הסוויטה המתבססת על האופרה, וה"גיבור" הארי יאנוש הוא דמות משעשעת המספרת לקהל השומעים את הרפתקאותיה, ואת התפעלותו מן השעון המוזיקלי בעיר הבירה וינה.
ברור שם הפרק ומשמעותו על בסיס האזנה קצרה לנושא הראשי החוזר בלבד: מה מן השם ניתן לגלות בצלילי היצירה? איפה במוזיקה נשמע תקתוק השעון? מה זה שעון מוזיקלי? צפייה בתמונות.

יא. האזנה לכל הפרק עם 3 משימות:

1. להמחיש במחוות את התקתוק והמצעד

2. לספור את נושאי הביניים על-ידי רישום סימן מאפיין (קוד / לוגו)

3. לפרש בדיון את בחירת הסימן או הקוד לכל נושא על בסיס ההאזנה המסכמת

יב. סיכום פעיל במרחב, בקבוצות:

קביעת תנועה / אביזר / מיקום בכתה לכל קבוצה המייצגת אחד מקטעי הביניים. את החוזר יאפיינו כולם

בתנועה משותפת במקום (חיקוי תנועתית לתקתוק; מטוטלת; צעידה של חיילים).